УДК 658.5.009.12:631.11

НАУКОВО ОБҐРУНТОВАНІ ПІДХОДИ ДО ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

С.О. Нікітченко к.е.н., доцент

Національний університет біоресурсів і природокористування України, Київ, Україна

Нікітченко С.О. Науково обґрунтовані підходи до економічної ефективності виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств

Досліджено теоретичні питання економічної ефективності виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств. Проаналізовано взаємозв'язок економічних категорій «ефективність» та «продуктивність». Розглянуто сучасні теоретичні підходи до визначення економічної ефективності. Практично відображено теоретичних тверджень на основі побудови логістичної функції кривої виробничих можливостей.

Ключові слова: ефективність, виробництво, перспектива, підприємство, сільське господарство

Никитченко С.А. Научно обоснованные подходы к экономической эффективности производственной деятельности сельскохозяйственных предприятий

Исследованы теоретические вопросы экономической эффективности производственной деятельности сельскохозяйственных предприятий. Проанализирована взаимосвязь экономических категорий «эффективность» и «производительность». Рассмотрены современные теоретические подходы к определению экономической эффективности. Практически отражено изложенные теоретические вопросы на основе построения логистической функции кривой производственных возможностей.

Ключевые слова: эффективность, производство, перспектива, предприятие, сельское хозяйство

Nikitchenko S.O. Scientifically grounded approach to the economic efficiency of the production activity of agricultural enterprises

Theoretical economic efficiency of agricultural production enterprises. Analyzed the relationship of economic categories "efficiency" and "productivity." The modern theoretical approaches to the definition of economic efficiency. Almost reflected theoretical statements on the basis of building logistic function curve of production capabilities.

Keywords: efficiency, manufacturing, enterprise, business, agriculture

Питання ефективності функціонування є основним для будь-якої організації, діяльність якої має на меті отримання прибутку. Особливо актуальним воно є для сільськогосподарських підприємств. Поставлені в рамки сезонності виробництва і залежності від природно-кліматичних умов вони змушені постійно удосконалювати технологію виробничої діяльності, знаходити оптимальні організаційні системи відповідної виробничої структури, постійно шукати шляхи зниження рівня собівартості. В Україні вирішення поставлених задач ускладнюється значними трансформаційними процесами, що відбуваються протягом останніх десятиліть.

Ефективність є важливою науковою категорією, яка широко використовується в теоретико-методологічному плані у різних галузях науки, для аналізу результатів певного виду діяльності. Даний термін походить від терміну «ефект», який в свою чергу є похідним від латинського «effectus», що в перекладі означає результат, наслідок яких-небудь причин, сил, дій, заходів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Дослідженню питання економічної ефективності функціонування підприємств присвячено наукові роботи багатьох провідних вітчизняних і зарубіжних вчених. Серед них можна виділити: А. А. Азріляна, В. Я. Месель-Веселяка, В. Г. Андрійчука, С. В. Мочерного та інших. В своїх дослідженнях вони спираються на теоретичні дослідження таких учених як В. Паретто, Е. Долан, В. Нордгауз, П. Самуельсон, А. Маршалл та ін.

Мета статті: аналіз теоретичних положень категорії ефективність та виявлення напрямів її поглиблення враховуючи специфіку аграрного підприємництва.

Виклад основного матеріалу

Економічну ефективність як складну і багатогранну категорію в зарубіжній науці визначають як: відношення між витратами ресурсів і обсягом товарів та послуг, які виробляються з цих ресурсів; максимальний обсяг виробництва товарів та послуг з використанням мінімальної вартості ресурсів;виробництво товарів певної вартості за найменших витрат ресурсів;

отримання максимуму з доступних для людини обмежених ресурсів; відношення цінності результату до цінностей витрат та ін. Так Е. Долан та Д. Лідсен вважають, що поняття «ефективності у виробництві, як і більш широке поняття ефективності, включає у себе загальноприйняте значення – уникнення витрат» [3].

Зокрема В. К. Савчук стверджує, що економічна ефективність полягає в одержанні максимального результату з одиниці виробничого ресурсу [8]. Близьке за змістом визначення наведене С. В. Слухаєм: «Випуск даного обсягу продукції з мінімальними середніми витратами або випуск максимального обсягу продукції за даного обсягу виробничих ресурсів» [5].

Інша частина економічних науковців поділяють думку, що економічна ефективність показує кінцевий позитивний ефект від використання засобів виробництва і живої праці, віддачу сукупних вкладень. В суспільному господарстві – це одержання максимального прибутку з кожного гектара землі, від кожної голови худоби при найменших затратах живої й уречевленої праці [2]. Ідентичне за змістом є твердження С. В. Мочерного, що економічна ефективність – це досягнення найбільших результатів за найменших витрат живої і уречевленої праці [6].

Ще одна когорта науковців притримується думки, що при визначенні економічної ефективності необхідно брати за основу приріст прибутку [4, 9].

Як зазначалось, ключовими у цих підходах є теза відношення ефекту до затрачених ресурсів. Тобто в даному випадку має місце класична економічна аксіома Г-Т-Г`, де Г слід розглядати, як ресурси затрачені на виробництво певного виду продукції (Т), а Г` є результатом, ефектом, прибутком. Тоді трансформована формула схематично матиме наступний вигляд (рис. 1.).

Найпростіша класифікація виробничих ресурсів передбачає поділ на наступні фактори виробництва:

— земля;
— робоча сила (праця);
— капітал;
— гроші.

Рис. 1. Схема впливу внутрішніх і зовнішніх чинників на формування ефективності виробництва

Економічна ефективність охоплює проблему «затрати випуск», інакше кажучи, вона характеризує зв'язок між кількістю економічних ресурсів (факторів виробництва) і кількістю отриманих в результаті виробництва продуктів і послуг. Вона відображає результативність суспільного виробництва. Чим більша кількість продукції отримується від використаних ресурсів, тим вищою вважається ефективність суспільного виробництва. При цьому виготовлений суспільний продукт, який є результатом виробництва, повинен відповідати суспільним вимогам, реальному платоспроможному попиту, що є співвідношенням між ціною продукції та його обсягом, який споживачі хочуть і можуть купити за такою ціною [10].

Конкретно оцінюючи ефективність галузі, слід враховувати її особливості, які значно впливають на кінцеві результати. Адже виробнича діяльність сільськогосподарських підприємств безпосередньо пов'язана з живими організмами, землею і залежить від її родючості та рівня використання.

В. Е. Рибалкін при визначенні ефективності сільськогосподарського виробництва виділяє дві групи показників [1]:

— показники продуктивності, до яких відносять урожайність і продуктивність тваринництва;
— показники забезпеченості, належать показники об'єму сільськогосподарської продукції на душу населення і показник руху запасів (державні закупка сільськогосподарської продукції).

В. Г. Андрійчук наводить класифікаційні ознаки, що характеризують економічну ефективність ведення господарської діяльності і є

важливими з точки зору оцінки та аналізу різних сторін діяльності – наступні [2]:

1. За ступенем охоплення ресурсів (витрат), за якими розраховуються показники ефективності:
— економічна ефективність використання окремих видів ресурсів (кількісно вона вимірюється частковими показниками ефективності);
— економічна ефективність використання сукупних ресурсів (визначається за узагалінюючими показниками економічної ефективності)

2. За стадією руху авансованої в ресурси вартості:
— економічна ефективність використання застосовуваних ресурсів;
— економічна ефективність використання виробничоспожитих ресурсів.

3. За видом економічного ефекту (кінцевого результату), на базі якого визначається ефективність:
— продуктивність виробництва (під цим терміном ми розуміємо економічну ефективність, що визначається на основі валової або товарної продукції («продукт-продуктивність»));
— рентабельність або прибутковість економічна ефективність, що визначається на основі прибутку.

4. За вкладом у формування загального економічного ефекту (результату):
— ефективність масштабу;
— ефективність розміщення ресурсів;
— ефективність структури виробництва.

5. За способом визначення економічної ефективності:
— економічна ефективність додаткових вкладень;
— порівняльна економічна ефективність;
— гранична економічна ефективність.

6. За функціональною спрямованістю окремих заходів підвищення економічної ефективності виробництва:
— економічна ефективність запровадження нової техніки й обладнання;
— економічна ефективність прогресивних технологій;
— економічна ефективність засобів захисту рослин і тварин,
— економічна ефективність хімізації виробництва;
— економічна ефективність біотехнологій;
— економічна ефективність організаційно-економічних заходів.

7. За видами діяльності підприємств:
— економічна ефективність основної (операційної) діяльності підприємства;
— економічна ефективність інвестиційної діяльності;
— економічна ефективність фінансової діяльності підприємств.

8. За галузевою градацією сільськогосподарського виробництва:
— економічна ефективність функціонування рослинництва;
— економічна ефективність функціонування тваринництва;
— економічна ефективність функціонування окремої галузі;
— економічна ефективність виробництва окремих видів продукції.

9. За критерієм організаційної будови підприємства:
— економічна ефективність діяльності виробничого підрозділу підприємства (бригади, ферми, ланки, загону тощо);
— економічна ефективність діяльності господарсько-відокремленого майнового комплексу: філії, дочірнього підприємства;
— економічна ефективність функціонування підприємства за всіма видами діяльності.

Відповідно кожному з наведених видів економічної ефективності притаманні відповідні економічні показники, що характеризують її рівень і динаміку зміни.

В загальному виділяють наступні види економічної ефективності: 1) ефективність сільського господарства як галузі народного господарства; 2) ефективність окремих галузей сільського господарства (рослинництва, тваринництво, матеріально-технічне забезпечення); 3) ефективність виробництва окремих сільськогосподарських культур або тваринницької продукції; 4) ефективність структурних підрозділів сільськогосподарських підприємств; 5) ефективність окремих заходів.

В країнах з ринковою економікою ефективність підприємств малого бізнесу визначається в основному двома показниками: обсягом продаж і масою прибутку, а для середнього і великого, крім названих показників – розміри активів і акціонерного капіталу [9].

Однією з найуспішніших методик визначення ефективності виробництва є система розроблена на основі факторного аналізу фахівцями американської корпорації «DuPont».

Досить часто категорію «ефективність» ототожнюють з «продуктивністю». Дана категорія також визначається співвідношенням: кінцевого продукту (англ. output) до вхідного фактору (англ. input) витраченого на його виробництво. Класифікують на загальну продуктивність факторів та часткову продуктивність. Загальна продуктивність визначається, як відношення загальної суми продуктів до загальної суми факторів. Часткова продуктивність – відношення одиниці кінцевого продукту до одиниці вхідного фактора.

По Фарреллу під ефективністю розуміють відношення фактичної продуктивності підприємства до максимально можливої продуктивності. Максимальна продуктивність виражається межею виробничих можливостей (англ. production frontier), і вимірювання ефективності рівнозначно з довжиною від цієї

границі. Згідно цього сільськогосподарське підприємство буде на 100 % ефективне за умов, коли: по-перше - виробництво будь-якої продукції не може збільшувати без збільшення одного чи декількох факторів виробництва або зменшення виробництва інших продуктів; по-друге – жоден з факторів виробництва не може зменшитись без зниження виробництва одного або декількох продуктів або збільшення інших факторів [7].

Різниця між продуктивністю та ефективністю можна продемонструвати на прикладі рис. 2. Так x та y виступають факторами виробництва (ресурсами inputs) та як вироблена продукція (output). Крива OS є границею виробничих можливостей. Точки A, B і C – підприємства, що виробляють певну продукцію. В даному випадку підприємства B і C лежать на кривій OS, тобто вони є технічно ефективними. Підприємство A лежить нижче границі виробничих можливостей, що є свідченням його технічної неефективності. Але воно може збільшити виробництво продукції на величину відрізка AB без додаткового залучення факторів виробництва. Для того щоб виміряти продуктивність потрібно провести пряму до кожної точки зображеної на графіку. В даному випадку підприємство C є показовим оскільки пряма, що виходить з початку координат дотикається до границі виробничих можливостей. Тобто визначає максимум можливої продуктивності – виробляє оптимальну кількість продукції при оптимальному залученні виробничих факторів. При цьому підприємства, що знаходяться в будь-якій іншій точці на кривій 0S визначаються як технічно ефективні, але їх продуктивність є нижча ніж у C-підприємства. Отже, з вище наведеного слідує, що підприємства можуть бути повністю ефективними і при цьому мати різний рівень продуктивності [2].

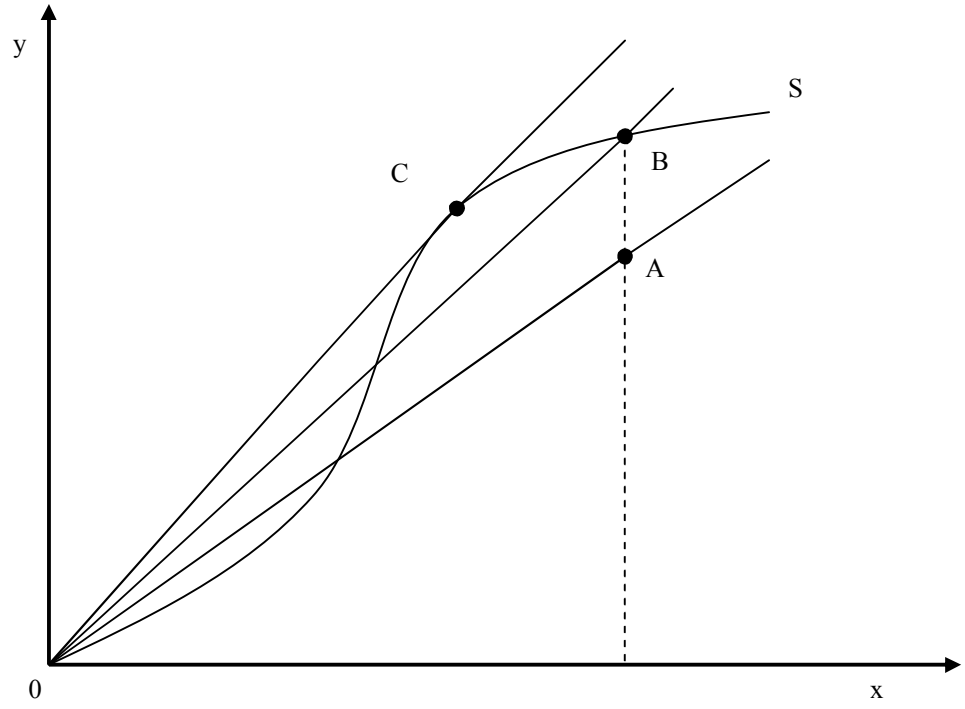

Рис. 2. Продуктивність та ефективність виробничої діяльності

Окрім технічної ефективності (TE) М.Фаррелл виділяв ефективність аллокативну (AE). Добуток даних множників утворює загальну ефективність (GE). І можуть виражатися незалежно один від одного:

$$GE = TE * AE;\ 0 \le GE \le 1. \quad (1)$$

Суть першої полягає в ефективності використання факторів виробництва для виробництва того самого обсягу продукції, то про аллокативну ефективність говоримо коли підприємство стоїть перед вибором ресурсів для виробництва при даних цінах з мінімальними витратами і визначає в якій мірі рішення з мінімальними затратами і технічно ефективне рішення відрізняються один від одного.

Практичне відображення даного твердження, з використанням даних підприємств Яготинського району наведено на рис. 2. Логістична функція кривої виробничих можливостей має вигляд:

$$y = \frac{4{,}185}{1 + 46{,}414e^{-3{,}352x}} \quad (2)$$

На осі іксів відображено витрати, а на осі ігреків валова продукція (на 1 га в тисячах гривень). Точки, що лежать поза кривою відображають підприємства виробнича діяльність яких є неефективною. Підприємства, що лежать на межі граничних можливостей використовують свої ресурси оптимально.

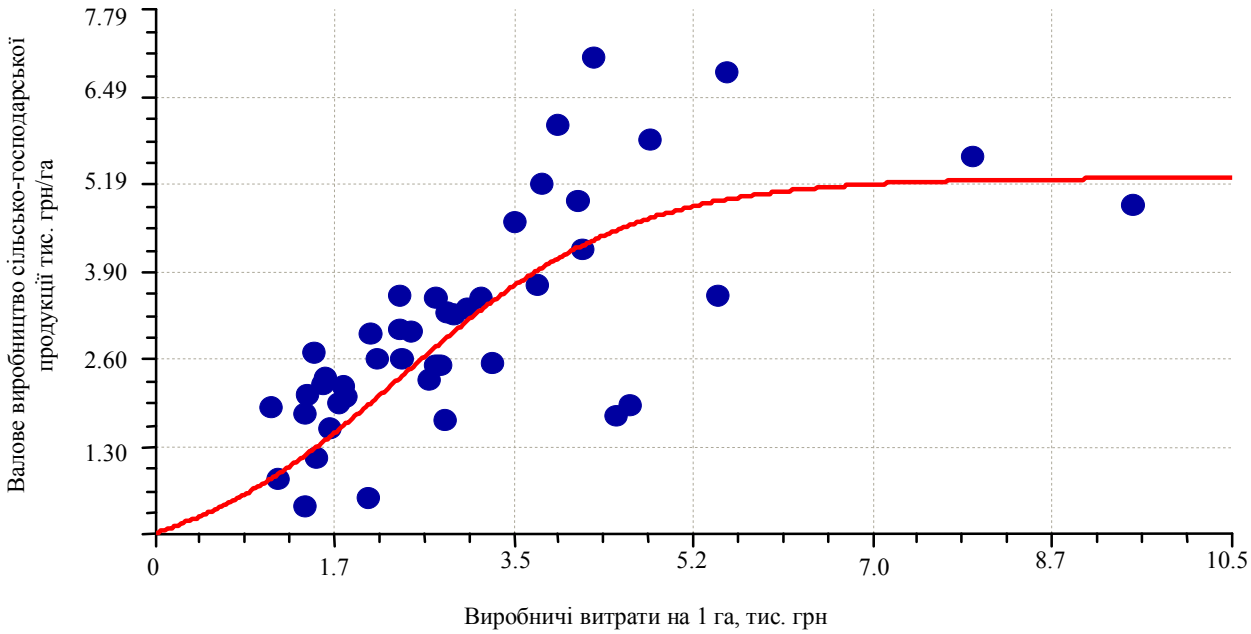

Рис. 3. Гранична межа ефективності виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств Київської області

Підсумовуючи вище викладене відзначимо, що на даний момент відсутні уніфіковані підходи до визначення ефективності виробництва, як в міжнародній практиці, так і серед українських науковців. Це вимагає удосконалення принципів обліку показників ефективності суспільного виробництва та їх складових на різних рівнях управління підприємством. У цьому зв'язку зазначимо, що серед основних методів вимірювання й оцінки ефективності у міжнародній практиці використовують нормативний метод, багатофакторну модель і багатокритеріальний метод вимірювання результативності (ефективності) виробництва. У той же час економічні показники або ж система вимірювачів конструюються таким чином, щоб вони давали чітке уявлення про економічну ефективність співвідношення витрат до ефекту.

Аналізуючи основні положення і враховуючи особливості становлення економіки в ринкових умовах, на нашу думку, для визначення критерію економічної ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств, доцільно застосувати наступне тлумачення: під економічною ефективністю, окремого підприємства, слід розуміти таке ведення господарської діяльності при якому наявний обсяг ресурсів дозволяє отримати максимум прибутку.

Висновки

Отже, питання ефективності функціонування підприємств на даний момент є не достатньо вивченим. Про це говорить той факт, що на сьогодні серед економістів-науковців немає спільної точки зору стосовно визначення критерію «економічної ефективності». Сучасна теорія ефективності чітко розмежовує поняття ефекту й ефективності, розуміючи під першим результат заходу, а під другим – співвідношення ефекту і витрат, що його викликали. Сільськогосподарське підприємство буде ефективним за умов, коли: по-перше - виробництво будь-якої продукції не може збільшуватись без збільшення одного чи декількох факторів виробництва або зменшення виробництва інших продуктів; по-друге – жоден з факторів виробництва не може зменшитись без зниження виробництва одного або декількох продуктів або збільшення інших факторів. Показники економічної ефективності сільськогосподарських підприємств у своїй суті узагальнюють кількісні і якісні зміни їх розвитку. Величина даних показників залежить від рівня розвитку аграрного сектору економіки країни, і є критеріям для формування стратегії підприємств. Крім того, ефективна діяльність дає можливість сільськогосподарським підприємствам вирішувати важливі соціально-економічні питання розвитку сільських територій, зокрема через створення додаткових робочих місць, підвищення рівня заробітних плат, благодійної допомоги місцевим громадам.

Список літератури:

1. Анализ экономики. Страна, рынок, фирма. Под.ред.проф. Рибалкина В. Е.Учебник.М.: Международные отношения, 1999.304 с.
2. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз : [монографія] / Василь Гаврилович Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2005. – 292 с.
3. Байцим В. Ф. Управління інноваційною діяльністю в економіці України: [колект. наук. монографія] / [В. Ф. Байцим, С. В. Бреус, В. Г. Бурлака, В. О. Варфоломєєва, С. А. Володін, Л. М. Ганущак]; наук. ред. С. А. Єрохін. – К. : Нац. акад. упр., 2008. – 115 с. – (Національна академія управління).
4. Бородіна О. Аналіз прибутковості виробництва різних видів сільгосппродукції/ О. Бородіна, О. Радіонов // Пропозиція. – 1998. – № 3 – с. 53-54.
5. Довідник базових термінів та понять з мікроекономіки / С. В. Слухай. – Київ : Лібра, 1998. – 256 с.
6. Економічна теорія: [Посіб.] / С. В. Мочерний. – К.: ВЦ «Академія», 2003. – 656 с.
7. Лисситса А. Бабичева Т. Теоретические основы анализа продуктивности и эффективности сельскохозяйственных предприятий. / А. Лисситса, Т. Бабичева // Discussion Paper. – 2003. – № 49.
8. Савчук В. К. Аналіз господарської діяльності сільськогосподарських підприємств / В. К. Савчук. – К. : Урожай, 1995. –325 с.
9. Теоретичні основи дослідження економічної ефективності сільськогосподарського виробництва в умовах ринку / Л. М. Пархоменко // Економіка АПК. – 2006. – № 8. – С. 82.
10. Економічні потреби та інтереси як рушійні сили розвитку суспільного виробництв - http://konesh.ru/perelik-testovih-pitane-iz-suchasnih-stranica-3.html

Надано до редакції 23.10.2014

Нікітченко Сергій Олександрович / Sergiy O. Nikitchenko
sanik02@ukr.net

Посилання на статтю / Reference a Journal Article:
Науково обґрунтовані підходи до економічної ефективності виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / С.О Нікітченко // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2015. – № 2 (18). – С. 207-212. – Режим доступу до журн.: http://economics.opu.ua/files/archive/2015/n2.html